

УДК: 338.43.01

А.М. Собченко

аспірант
Херсонський ДАУ

ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

В статті досліджені основні проблеми державного регулювання аграрного сектора економіки на регіональному рівні та вплив держави на його розвиток. Це дало змогу обґрунтувати напрями вдосконалення державного регулювання аграрного сектора економіки.

Постановка проблеми

Здобуття Україною незалежності та перехід до ринкових відносин зумовили потребу в державному регулюванні економіки. Особливо це стосується аграрного сектора як визначальної частини реальної економіки.

Досвід розвитку економіки України і розвинутих країн світу свідчить про необхідність впливу держави на економічні процеси в АПК. Як відомо, аграрний сектор найбільш незахищений від різного роду негативних наслідків та чинників нестабільності, що зумовлює обов'язковість його державного регулювання. Потребу та особливості державного регулювання агропромисловим комплексом визначає низка об'єктивних причин: різноманітність та невизначеність природно-кліматичних умов; необхідність страхування їхньої діяльності; непостійність цін і доходів в агропромисловому виробництві, що зумовлюється змінами кон'юнктури ринку; конкурентне середовище в сільському господарстві і високий ступінь монополізації в галузях виробництва та переробних галузях; низька привабливість інвестування аграрного виробництва через специфіку, в т.ч. значну тривалість відтворювального процесу; необхідність виділення додаткових коштів на екологізацію сільського господарства; занепад та необхідність відновлення соціальної інфраструктури села.

Стратегічною метою аграрної політики є виведення сільського господарства і всього агропромислового комплексу на рівень найбільш розвинutih в аграрному відношенні країн світу. Повною мірою це стосується розвитку аграрного сектора економіки регіонів, де комплексні соціально-економічні дослідження державного регулювання АПК проведені недостатньо.

Стан вивчення проблеми

Проблемам державного регулювання аграрного сектора економіки присвячено багато праць вчених і практиків. Результати цих досліджень

висвітлені в роботах провідних науковців А. Дьоміна, В. Карсекіна, М. Корецького, Л. Дідківського, Л. Головка, С. Чистова, Дж. М. Кейнса та ін. Ними отримані вагомі наукові й практичні результати. Але ефективність аграрного виробництва залишається низькою, виснажується природно-ресурсний потенціал, недостатньо відновлюється матеріально-технічна база, немає досвіду використання механізмів регулювання аграрного сектора економіки.

Тому питання аналізу стану роботи аграрної сфери не тільки на рівні держави, але й окремих регіонів та підприємств потребує особливої уваги з боку науковців.

Завдання та методика досліджень

Нами досліджено теоретичні проблеми та розроблено практичні рекомендації щодо формування механізму державного регулювання аграрного сектора економіки регіону. Виходячи з цього, *завданням* даного дослідження є визначення сутності, основних функцій, принципів та особливостей державного регулювання аграрної економіки.

Об'єктом державного регулювання є сільське господарство регіону, а також соціально-економічні процеси, що супроводжують його розвиток, в т.ч. структурні зрушення в галузях та їх розміщенні, інвестуванні, інноваціях тощо.

Суб'єктом державного регулювання є система державної влади у вигляді спеціально утворених органів влади, що взаємодіють між собою та між якими розподілені певні функції державного управління, які несуть пряму відповідальність за їх реалізацію на державному та регіональному рівнях. Головною рисою суб'єкта державного регулювання є наявність у нього певної компетенції і владних повноважень, які дають змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання [1].

Результати досліджень

У сучасній економічній літературі поняття механізму державного регулювання аграрного сектора, на наш погляд, сформульоване не зовсім чітко й однозначно. Для визначення ролі держави в економіці взагалі, і в аграрному секторі зокрема, використовуються різні терміни: "державне втручання", "державне управління", "державна економічна політика", "державна регуляторна політика", "державне регулювання економіки". Всі вони взаємопов'язані і характеризують відносини держави з суспільством. Так, державне регулювання економіки (ДРЕ) – сфера діяльності органів державної влади щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання шляхом застосування різноманітних методів і засобів. Тобто, ДРЕ можна розглядати як функцію державного управління економікою, як інструмент реалізації економічної політики.

Сутність механізму державного регулювання розкривається в працях А. Дьоміна. Вчений визначає його як систему характерних для певного способу виробництва форм, методів, важелів, інструментів впливу на економіку, на процес відтворення на основі властивих йому законів і згідно з правовими нормами суспільства. Таке визначення спрощує поняття механізму, тому що обмежує коло елементів, що становлять його основу.

На думку В. Карсекіна, більш вичерпним є визначення: механізм державного регулювання діяльності суб'єктів ринку – це сукупність форм, методів, засобів впливу на економіку, що охоплюють економічні відносини, які склалися між суб'єктами та об'єктами регулювання у процесі визначення та реалізації мети.

Науковці Л. Дідківська та Л. Головка визначають державне регулювання економіки (ДРЕ) як систему заходів держави для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства [2]. Таке визначення є повним, оскільки розкриває функції, цілі та об'єкти державного втручання в економіку і поведінку громадян. Державне регулювання економіки має здійснюватися лише в межах функціональних дій держави на основі системи управління для об'єднання волі всіх громадян країни. Ця система має забезпечити безпеку держави від свавілля окремих громадян і одночасно враховувати поведінку громадян, захищати їх права.

Потреба в державному регулюванні економіки теоретично обґрунтована Дж. М. Кейнсом. Мета державного втручання полягає в забезпеченні прибутковості капіталу, запобіганні соціального вибуху, який може статися внаслідок безробіття, падіння рівня життя, інфляції та інших явищ [3]. На думку Дж. М. Кейнса та його прихильників, держава повинна взяти на себе відповідальність не лише за стан виробництва, формування сукупного попиту, але й за ситуацію у сфері зайнятості, використання трудових ресурсів, регулювання доходів населення.

Дещо по-іншому підходить до визначення терміну С. Чистов, розглядаючи державне регулювання економіки з теоретичного і практичного погляду. З теоретичного погляду ДРЕ — це система знань про сутність, закономірності дії та правила застосування типових методів і засобів впливу держави на перебіг соціально-економічного розвитку, спрямованих на досягнення цілей державної економічної політики. З практичного погляду ДРЕ — це сфера діяльності держави щодо цілеспрямованого впливу на поведінку суб'єктів господарювання з метою забезпечення пріоритетів державної економічної політики. Таке визначення є повним, чітким і всебічним [5].

На основі сформульованих визначень відмітимо, що державне регулювання аграрного сектора економіки здійснюється як комплекс

заходів щодо економічного впливу держави на процеси виробництва, переробки, реалізації сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства з метою збереження продовольчої безпеки країни та її регіонів, стабілізації агропромислового виробництва та подолання галузевих диспропорцій. Отже, державне регулювання аграрного сектора економіки — це комплекс заходів держави, спрямованих на скерування поведінки аграрного товаровиробника в напрямі, необхідному для досягнення поставлених органами державної влади цілей.

В умовах ринкової економіки та здорових конкурентних відносин державна підтримка аграрного сектора економіки регіону належить до обов'язкових заходів уряду, які покликані забезпечити стабільність розвитку галузі та стимулювання інвесторів у здійсненні капіталовкладень у сільськогосподарське виробництво. Державної підтримки, особливо в регіонах, потребують організації для ефективних форм матеріально-технічного забезпечення галузі, зберігання, переробки та реалізації продукції, створення фінансово-кредитних установ, формування інфраструктури ринку, посилення інноваційної діяльності, розвитку сільських територій.

Складові елементи економічного механізму державного регулювання повинні створити оптимальні умови для розвитку аграрної галузі як головної у народногосподарському комплексі. У своєму розвитку галузі сільського господарства характеризуються певними особливостями, а саме: значним впливом природно-кліматичних факторів на характер і організацію виробництва; сезонністю виробничих процесів; об'єктивною необхідністю використання частини виробленої продукції як засобів виробництва; універсальністю основного засобу виробництва — землі; розробкою і реалізацією цільових програм розвитку виробничої і соціальної інфраструктур; фінансовою підтримкою галузей АПК. Усе це зумовлює особливості формування ринкових відносин в агропромисловому комплексі регіонів та особливості його державного регулювання.

Держава в особі відповідних органів управління виконує такі функції з регулюванням розвитку аграрного сектора економіки: визначає пріоритетні напрями розвитку сільського господарства та пріоритетні напрями спрямування інвестицій на його розвиток; регулює земельні відносини; здійснює заходи щодо стабілізації продовольчого постачання; здійснює підтримку пріоритетних галузей і сфер сільського господарства через пряме бюджетне фінансування, механізмів дотацій, цільове субсидіювання; сприяє здійсненню процесів роздержавлення, приватизації та розвитку нових форм господарювання; встановлює механізм формування державних замовлень та контрактів на поставку до державних ресурсів сільськогосподарської продукції та сировини; здійснює індикативне планування розвитку аграрного сектора економіки регіону; регулює ціни

на деякі види продовольства; визначає рівень орієнтованих закупівельних стартових цін і механізмів їх індексації відповідно до інфляційних процесів.

Головними, на наш погляд, є такі основні функції державного регулювання аграрного сектора економіки:

1. **Цільова**, яка полягає у визначенні цілей, пріоритетів та основних напрямів соціально-економічному розвитку аграрної економіки регіону. Цілі мають бути конкретними, кількісно визначеними. Пріоритети – це найважливіші соціально-економічні процеси, на стимулювання яких спрямовується у певний період переважна частина ресурсів за допомогою відповідних регуляторів. Економічною основою державного регулювання аграрної економіки регіону є бюджетний фонд, а також майно держави (засоби виробництва, споруди, транспорт, що перебувають у власності держави).

2. **Стимулююча**, яка передбачає формування таких важелів і регуляторів, які здатні ефективно впливати на діяльність суб'єктів господарювання.

3. **Регламентуюча**, здатна з допомогою нормативно-правової бази визначити певні правила діяльності для суб'єктів господарювання, сформулювати відповідний правовий простір.

4. **Коригуюча**, яка зводиться до внесення певних змін у хід реалізації економічної політики з метою усунення негативних екстремалій.

5. **Соціальна**, яка передбачає регулювання державою соціальних відносин, перерозподіл доходів, соціальний захист і соціальні гарантії.

6. **Контролююча**, яка означає державний нагляд і контроль за виконанням і дотриманням нормативно-правових актів, норм і стандартів.

На нашу думку, одна з основних функцій держави у ХХІ ст. полягає у формуванні та здійсненні високоефективної науково-технічної, соціально-економічної, ринкової, правової політики, які в сукупності забезпечуватимуть сталий поступальний розвиток як для країни в цілому, так і для аграрного сектора економіки регіону, зокрема.

Історія розвитку країн з ринковою економікою характеризується неоднозначністю рішень щодо втручання держави в економіку. Однак у жодній країні держава не припинила діяльності щодо розвитку ринкової економіки. Навпаки, постійно ведеться пошук напрямів удосконалення взаємовідносин між державою та товаровиробниками, і залежно від багатьох факторів, спостерігається послаблення або посилення державного втручання. В нинішніх умовах господарювання держава вже не тільки визначає загальні правила і рамки функціонування ринкової економіки, а й сама доповнює ринковий механізм. Об'єктивними причинами необхідності державного регулювання аграрного сектора економіки регіону в умовах ринкової економіки сьогодення є: різноманітність природно-кліматичних умов, які потребують створення та розвитку системи захисту

сільськогосподарських товаровиробників від дій факторів невизначеності, страхування їх діяльності; недосконалість цінового механізму для певної групи товарів, який робить їх виробництво неефективним; нестійкість цін та доходів у сільськогосподарському виробництві, їхня залежність як від природних факторів, так і від кон'юктури ринку; наявність монополізму в багатьох галузях народного господарства та відсутність досконалої конкуренції; непривабливість інвестування сільського господарства в силу повільного обороту капіталу та відтворювального процесу; сезонність виробництва та великий виробничий ризик, пов'язаний із стихійними явищами погоди; особливості формування соціальної інфраструктури села.

Однак світова практика показала недоліки надмірного втручання держави в економіку. Саме тому основними принципами створення системи державного регулювання економіки в нашій країні є: принцип розумної достатності (державі підпорядковуються тільки ті функції, які не можуть виконуватись іншими ланками господарської системи внаслідок їх обмеженої компетенції та недостатніх ресурсів); принцип поступовості (командно-адміністративні методи регулювання замінюються правовими та економічними, в міру створення об'єктивних умов: демонополізації, приватизації, стабілізації тощо); принцип адекватності (система державних регуляторів економіки повинна відображати реальний стан соціально-економічного розвитку).

До основних принципів державного регулювання аграрного сектора регіону можна віднести.

Аграрний протекціонізм є одним із найбільш важливих принципів державного регулювання у цивілізованих країнах. В основі аграрного протекціонізму лежать кілька принципів: збереження продовольчої безпеки країни; підтримка зовнішнього торговельного балансу з обмеженням імпорту та субсидіюванням експорту; збереження та розвиток вітчизняного сільського господарства як однієї з найбільш важливих галузей економіки в цілому.

Принцип єдності економічних та соціальних цілей передбачає орієнтацію заходів державного регулювання на рішення економічних завдань з урахуванням моделі поведінки різних груп сільського населення, його сформовані цінності, соціально-психологічні та національні особливості.

Програмне регулювання здійснюється через методи впливу на конкуренцію, стримуючий негативні наслідки, який дозволяє узгоджувати інтереси, механізми та інструменти регулювання.

Посадання індикативності та директивності. Директивні методи регулювання поширюються, в основному, на підприємства державного сектора, а у міру руху принцип індикативності має стати переважаючим.

В умовах ринкової економіки значний акцент необхідно робити на застосування нових принципів та відмову від неадекватних йому методів. Так, система директивного планування повинна перейти на програмний метод регулювання, який означає поєднання механізмів саморегулювання сільськогосподарського ринку та розвитку аграрного сектору. У цілому, держава впливає на принципи державного регулювання аграрного сектора регіону та змінює їх до рівня, який гарантує становлення конкурентно-ринкового механізму чи забезпечує його ефективне функціонування.

Особливості державного регулювання аграрного сектора економіки регіону формує механізм розвитку сільського господарства, який передбачає наявність взаємоузгоджених елементів, таких як: нормативно-правова база; бюджетно-фінансове регулювання та селективна підтримка окремих регіонів; державні регіональні програми розвитку; створення та розвиток спеціальних економічних зон у певних регіонах; розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Нормативно-правова база визначає права та обов'язки регіонів у фінансово-бюджетній сфері, повноваження в управлінні майном, участь у реалізації загальнодержавних і регіональних соціально-економічних програм, порядок створення та використання регіональних фондів, форми соціальної підтримки населення. Вплив держави на аграрну економіку регіонів здійснюється через фінансово- бюджетну систему шляхом: прямого державного інвестування; надання субсидій; створення спеціальних фондів для фінансування регіональних програм; залучення іноземних інвестицій; пільгового кредитування та оподаткування; референцій та спрямування коштів державних позабюджетних фондів; формування місцевих бюджетів.

Державні регіональні програми розробляються з метою активізації господарської діяльності та розвитку ринкових відносин у регіонах; забезпечення структурної перебудови народногосподарських комплексів; вирішення проблем соціального характеру, пов'язаних із зайнятістю населення, розвитком соціальної інфраструктури; ліквідації локальних соціально-економічних криз; створення умов для екологічної безпеки в регіоні тощо.

Відповідно до Закону України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України", в усіх адміністративно-територіальних одиницях розробляються прогнози соціально-економічного розвитку терміном на 5 років та програми економічного і соціального розвитку терміном на 1 рік.

У прогнозі економічного та соціального розвитку регіонів відображаються:

1. Аналіз та оцінка соціально-економічного розвитку регіону за попередній період, визначення тенденцій і проблем розвитку економіки і соціальної сфери.

2. Стан використання економічного потенціалу регіону, екологічна ситуація.

3. Прогноз кон'юнктури на регіональних ринках основних видів товарів і послуг.

4. Напрями вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіону.

5. Цілі та пріоритети регіонального розвитку, заходи з їх досягнення.

6. Основні показники соціально-економічного розвитку.

7. Висновки щодо тенденцій розвитку економіки регіону на середньостроковий період.

Базою прогнозування соціально-економічного розвитку регіону є система досягнутих макроекономічних показників, державні соціальні стандарти і нормативи забезпеченості населення, національно-етнічні особливості регіону, характеристика розвитку соціальної інфраструктури, можливості потенційних інвесторів та інвестиційна привабливість регіону. Аналогічну структуру мають програми соціально-економічного розвитку регіону, які обов'язково взаємоузгоджуються з проектом державного плану (програми) економічного і соціального розвитку України на відповідний рік. У цих програмах відображаються: аналіз та оцінка соціально-економічного розвитку за поточний період, основні проблеми розвитку регіону; основні показники економічного розвитку; зведений план доходів соціального розвитку; показники розвитку промисловості; показники розвитку аграрного сектора; капітальне будівництво; регіональна інфраструктура; трудові ресурси; охорона природи і раціональне використання природних ресурсів; рівень розвитку та економічна ефективність виробництва.

Розвиток аграрного сектора економіки регіону характеризується рівнем забезпечення сільського господарства мінеральними добривами, технікою, кормами; сховищами сільськогосподарської сировини і продукції, переробною промисловістю, холодильними установками; забезпечення населення регіону основними продуктами харчування. Показники рівня розвитку економічної ефективності господарювання визначаються за найважливішими галузями регіону – промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, зв'язку – як відношення обсягів виробництва відповідної продукції до затрат окремих видів ресурсів [4].

Підготовлені державні регіональні програми соціально-економічного розвитку схвалюються Кабінетом Міністрів України і стають складовими державної програми розвитку країни. Основні завдання регіонального планування полягають у забезпеченні оптимального розвитку народного господарства регіонів в єдиному народногосподарському комплексі держави; вдосконаленні спеціалізації територій; установленні оптимальних

пропорцій; ефективному використанні трудових і природних ресурсів та виробничих потужностей.

Отже, державне регулювання аграрного сектора економіки полягає у тому, що держава шляхом застосування правових, адміністративних та економічних важелів регулює поведінку сільськогосподарського товаровиробника, визначає перспективи розвитку аграрного сектора економіки, виконує спрямовуючу роль щодо реалізації довготривалих програм розвитку.

Висновки

Розглянувши основні питання державного регулювання аграрного сектора економіки регіону, необхідно відмітити, що сільське господарство має особливий характер і потребує особливої уваги аграрної політики у силу своєї специфіки. Державне регулювання сільського господарства – неминучий та необхідний момент розвитку, який проходили і проходять усі країни світу, залежно від природних та соціальних умов, рівня розвитку виробничих сил, традицій, культури. Державне регулювання аграрного сектора економіки є важливим стратегічним завданням для економіки України, і його реалізація потребує створення дієвого механізму.

Перспективи подальших досліджень

Переваги сільського господарства України у світі визначаються значним природно-ресурсним та трудовим потенціалом регіонів. Трансформації, що відбуваються в регіонах України, носять адаптований характер з метою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та виходу на світовий економічний простір. Тривалість трансформаційного періоду є достатньою для оцінки досягнень галузі на інноваційному шляху розвитку. Такі оцінки можуть бути використанні для вдосконалення державного регулювання аграрного сектора економіки і для прийняття управлінських рішень на регіональному рівні.

Література

1. *Запоточний І.В., Захарченко В.І.* Державне регулювання регіональної економіки / За заг. ред. д.е.н., прроф. *Захарченка В.І.* – Харків; Львів; Одеса: ТОВ «Одісей», 2003. – 592 с.
2. *Швайка Л.А.* Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 435 с.
3. *Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З.* Державне регулювання економіки: / За ред. д-ра. екон. наук, проф. *І.Р. Михасюка.* – 2-е вид., випр. і доп. – К.: Атіка, Ельга Н, 2000. – 592 с.
4. *Борщевський П.П., Ушкаренко В.О., Чернюк Л.Г., Мармуль Л.О.* Регіональні агропромислові комплекси України, теорія та практика. – К.; 1996. – 256 с.
5. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / *С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко* та ін. – К.: КНЕУ, 2000. – 316 с.